

Witold
Gombrowicz

DNEVNIK
1953–1969.

S poljskoga preveo
Adrian Cvitanović

Zagreb, 2024.

disput

SADRŽAJ

Gombrowiczev <i>Dnevnik</i> ili kako podići spomenik samom sebi (Adrian Cvitanović)	7
PRVI SVEZAK	
Uvodna riječ	13
1953.	15
1954.	73
1955.	137
1956.	179
Dodatak	
Protiv pjesnikā (prijevod Zdravka Malića)	223
Sienkiewicz (prijevod Zdravka Malića)	231
DRUGI SVEZAK	
1957.	241
1958.	257
1959.	329
1960.	357
1961.	401
TREĆI SVEZAK	
1961.	427
1962.	437

1963.	477
1964.	511
1965.	535
1966.	551
1967.	583
1968.	593
1969.	597
Kazalo imena	605

UVODNA RIJEČ*

*Ovo izdanje obuhvaća tekstove mojeg dnevnika tiskanog u Kulturi** – a nadopunjeno je dosad neobjavljenim ulomcima. Preostalo mi je još nešto u pričuvi, ali taj ostatak – privatne naravi – ne želim uvrstiti u ovu knjigu. Ne želim se izlagati problemima. Možda jednom... Poslije.****

Ovaj je dnevnik prilično neobavezna pisanija, nastajao je iz mjeseca u mjesec – zaciijelo se često ponavljam, a počesto i sam sebi proturječim. Bi li to trebalo urediti? Pročistiti? Radije bih da ne izgleda previše ulickano.

Dva članka iz tih godina uvrštena su na kraj knjige jer su povezana s problematikom dnevnika i mojim životom iz tog razdoblja.

Witold Gombrowicz

* Ova napomena odnosi se na Prvi svezak *Dnevnika 1953-1956*. u obliku u kojem je objavljen u izdanju Književnog instituta u Parizu 1957. godine. [Sve su bilješke, ako nije drugačije navedeno, prevođiočeve (op. ur.).]

** *Kultura* je bila vodeći poljski emigrantski časopis pod uredničkom palicom Jerzjja Giedroycja (1906-2000), u kojem su objavljivala najuglednija emigrantska pera, ali i pisci disidenti iz domovine, koji su pod pseudonimima objavljivali djela za koja su znali da ih domaća cenzura neće propustiti.

*** Njegov intimni dnevnik *Kronos* objavljen je tek 2013. godine.

1953.

1.*

Ponedjeljak

Ja.

Utorak

Ja.

Srijeda

Ja.

Četvrtak

Ja.

Petak

Józefa Radzymińska velikodušno mi je pribavila nekoliko brojeva časopisa *Wiadomości i Życia*, a istovremeno mi je ruku dopalo još nekoliko primjeraka novina iz zavičaja.** Čitam taj poljski tisak kao pripovijest o nekom koga savršeno poznajem i tko mi je blizak, ali tko je nenadano oputovao primjerice u Australiju i ondje doživio neobične zgode... koje više nisu stvarne jer se odnose na nekog drugog i novog, tko više nije prislan s nekoć poznatom nam osobom. Toliko je snažna prisutnost vre-

* Ovaj i sljedeći redni brojevi, otisnuti podebljano, upućuju na redoslijed objavljivanja "framenata iz dnevnika" u časopisu *Kultura* od 1953. do 1969. godine, tako da svako poglavlje označeno arapskim brojem odgovara jednom Gombrowiczevom prilogu u časopisu. Konkretno, ovaj je fragment, prvi u tom nizu, bio objavljen 1953. u broju 4/66 na stranicama 43-50, s tim da u časopisu nema početnog dijela, nego fragment počinje riječima "Józefa Radzymińska velikodušno mi je..." (op. ur.).

** Józefa Radzymińska (1921-2002), pjesnikinja, nakon rata u emigraciji, neko vrijeme boravila u Argentini gdje se upoznala s Gombrowiczem; *Wiadomości Literackie* bio je najutjecajniji međuratni književni časopis u kojem su objavljivala najznačajnija poljska pera, pod uredničkom palicom Mieczysława Grydzewskog (1894-1970) izlazio je u Londonu od izbijanja rata i bio protuteža pariškoj *Kulturi*; *Życie Literackie* bio je tjednik za društvena i kulturna pitanja, izlazio je u komunističkoj Poljskoj, ali je tu i tamo objavljivao i ponekog emigrantskog pisca.

mena na ovim stranicama da se u nama javlja glad za neposrednošću, želja za životom i ostvarenjem, makar i nesavršenim. Ali život kao da se vodi s druge strane stakla – dalek je – kao da ništa više nije naše, kao da sve promatramo iz jurećeg vlaka.

Kad bi se barem u tom kraljevstvu hujeće fikcije mogao čuti zbiljski glas! Ne – to je ili jeka otprije petnaest godina ili napamet naučena pjesma. Zavičajni tisak, pušuci u isti rog, štiti kao zaliven, drži jezik za zubima, ni da zucne, a emigrantske su novine – umivene. Duh nam se u emigraciji nedvojbeno uljudio. Emigrantski tisak podsjeća na bolnicu u kojoj se rekonvalescentima daje samo lako probavljiva juha. Čemu češati rane? Zašto bismo život začinjavali još većom grubošću i, uostalom, ne bismo li se morali dolično ponašati kad nam odvale šamarčinu?... Ovdje vladaju sve kršćanske vrline, dobrotu, ljudskost, samilost, poštovanje spram čovjeka, umjerenost, skromnost, uljudnost, razboritost, razumnost, i sve o čemu se piše prije svega je dobrodušno. Koliko vrlina! Ne bismo bili toliko uzoriti da stojimo čvršće na nogama. Ne vjerujem u vrlinu neuspješnih, vrlinu nastalu iz neimaštine, i sva ta moralnost podsjeća me na Nietzscheove riječi: “Uljudivanje naših običaja posljedica je naše slabosti.”

Za razliku od glasa emigracije, glas Zavičaja odjekuje tako oštro i kategorički da je teško povjerovati da to nije glas istine i života. Ondje barem znamo o čemu je riječ – bijelo i crno, dobro i loše – ondje moralnost odjekuje gromko i udara kao palica. Ova bi pjesma zvučala bolje kad pjevači ne bi bili njome zgranuti i kad se u njihovim glasovima ne bi čulo drhtanje koje budi sućut... U velebnoj šutnji oblikuje se naša nepriznata, nijema i zapušena stvarnost.

Četvrtak

“Krakov. Palače i spomenici koji se Poljacima čine bog zna kako mnogobrojnim i nada sve lijepima – a koji za nas ne predstavljaju ništa vanredna.”

Galeazzo Ciano, *Dnevnik*

Članak Jana Lechońa** u *Wiadomości* naslovljen “Poljska književnost i književnost u Poljskoj”.

Koliko daleko to može ići a da bi bilo iskreno? Te riječi još jednom (ah, već su toliko puta to učinile!) pokušavaju dokazati da smo ravni najboljim svjetskim književnostima – ravni, ali nepriznati i nedovoljno cijenjeni! Piše (tj. prije govori, jer riječ je o predavanju koje je održao u New Yorku za tamošnju emigraciju): “Naši najveći pisci, uglavnom zbog toga što su se ponajviše bavili poljskim pitanjima, nisu mogli ispuniti zadaću da našu književnost uvrste na mjesto koje zaslužuje među ostalima te da naša remek-djela odjeknu u svjetskim razmjerima... Samo veliki pjesnik, majstor svojeg jezika... mogao bi svojim zemljacima pomoći da uvide veličinu naših pjesnika, ravnih najvećima na svijetu,

* Galeazzo Ciano, *Dnevnik grofa Ciana*, preveo Jakša Bužančić, objavili Vladimir Majer i Andrija Lušičić, Zagreb, 1948, str. 46.

** Jan Lechoń (1899-1956), pjesnik, snažno utjecao na razvoj poslijeratnog poljskog pjesništva, tijekom rata emigrirao, život okončao samoubojstvom.

uvjeriti ih da je ta poezija istog kova, da može izdržati kušnju najvećih poput Dantea, Racinea ili Shakespearea.”

Itd. Istog kova? To je zacijelo, i to samo donekle, uspjelo Lechońu. Materijal od kojeg je sazdana naša književnost naime posve je drugačiji. Uspoređivati Mickiewicza s Danteom ili Shakespeareom je kao da uspoređujete voće s pekmezom, prirodni proizvod s industrijskim, jezero, polje i seoce s katedralom ili gradom, seosku dušu s gradskom – koja čami u ljudima, ne u prirodi – bremenitu znanjem o svijetu ljudske vrste. Je li Mickiewicz manje vrijedan od Dantea? Ako već moramo razgovarati u tim kategorijama, recimo da je on promatrao svijet s pitoresknh poljskih uzvisina, dok je Dante uzdignut na vrh velike planine (sazdane od ljudi), s koje se otvaraju drugačije perspektive. Dante je, premda možda nije “veći”, bio smješten poviše: zato nadvisuje jednog Mickiewicza.

No manimo se toga. Želim istaknuti zastarjelost te metode i nikad prekinuto ponavljanje tog okrepljujućeg stila. Dok Lechoń ponosno ističe da se Lautréamont “pozivao na Mickiewicza”, moja umorna misao iz prošlosti izvlači mnoštvo sličnih, gordih otkrića. Koliko su puta ovaj ili onaj, Grzymała ili Dębicki, *urbi et orbi*, ukazivali na to da nismo bilo tko kad “Thomas Mann *Nebožanstvenu komediju* smatra velikim djelom” i kad je “*Quo vadis* preveden na sve jezike”. Sladimo se tim budalaštinama odavno. Ali želio bih dočekati trenutak u kojem bi konj naroda zubima ščepao slatku ručicu raznih lechońa.

Shvaćam Lechońa i njegovu namjeru. Riječ je prije svega o patriotskoj dužnosti, s obzirom na povijesni trenutak zbog prisilnog boravka u tuđini. To je uloga poljskog pisca. A, osim toga, on zacijelo u izvjesnoj mjeri vjeruje u ono što piše – kažem “u izvjesnoj mjeri” jer su to istine onog tipa koji iziskuje puno dobre volje. I, dakako, ako je riječ o “konstruktivnosti”, onda je taj istup posve konstruktivan i stopostotno pozitivan.

* Adam Grzymała-Siedlecki (1876-1967), književni i kazališni kritičar, blizak nacionalističkim krugovima; Zdzisław Dębicki (1871-1931), pjesnik, poznat po domoljubnim i vjerskim pjesmama; *Nebožanstvena komedija* drama je romantičara Zygmunta Krasinškog (1812-1859), uz Mickiewicza i J. Stowackog člana poljske trijade romantičkih “pjesnika proroka”; *Quo vadis* popularni je roman nobelovca Henryka Sienkiewicza (1846-1916).

** *Rota* je domoljubna pjesma iz 1908. spisateljice Marije Konopnicke (1842-1910), jedno vrijeme konkurirala za državnu himnu; Wawel je kraljevski dvorac u Krakovu u kojem su sahranjene najveće poljske povijesne ličnosti; Juliusz Stowacki (1809-1849), romantičarski pjesnik, sklon misticizmu, uvelike utjecao na razvoj poljske književnosti; Trećesvibanjski ustav iz 1791. Poljsko-litavske unije – prvi europski i drugi svjetski ustav.

Dobro. Ali moj odnos prema tim stvarima malko je drugačiji. Nekoć sam sudjelovao u jednom od tih okupljanja posvećenih uzajamnom poljskom krijepljenju i bodrenju... Kad sam, nakon što su otpjevali *Rotu* i otplesali krakovjak, počeo slušati govornika koji je slavio poljski narod jer smo “dali Chopina”, jer “imamo Curie-Skłodowsku”, i Wawel, Słowackog, Mickiewicza i, osim toga, bili smo predziđe kršćanstva, a i ustav od Trećeg svibnja bio je iznimno napredan...” Objašnjavao je sebi i okupljenima da smo velik narod, što možda nije budilo entuzijazam u slušatelja (kojima je bio poznat taj ritual – sudjelovali su u tome kao da su na misi na kojoj se ne

očekuju nikakva iznenađenja), ali su to ipak prihvaćali s izvjesnom dozom radosti, udovoljivši na taj način zahtjevima domoljublja. No ja sam taj obred doživio kao da se zbio u paklu, ta narodna misa pretvorila se u nešto sotonski podrugljivo i zlobno groteskno. Jer oni su, uzdižući Mickiewicza, ponižavali sebe – tim su hvalisanjem sa Chopinom upravo dokazivali da mu nisu dorasli – a iskazujući ljubav prema vlastitoj kulturi, ogolili su vlastiti primitivizam.

Geniji! Nek' idu u vražju mater s tim svojim genijima! Obuzela me želja da kažem okupljenima: "Što me briga za Mickiewicza? Vi ste mi važniji od njega. Ni ja ni itko drugi nećemo suditi o poljskom narodu prema Mickiewiczu ili Chopinu, nego po onome što se zbiva ovdje, u ovoj dvorani, i po onome o čemu se ovdje govori. Čak i da ste narod toliko siromašan veličinama da su vam najveći umjetnici Tetmajer* ili Konopnicka, ali da umijete o njima govoriti sa slobodom duhovno neovisnih ljudi, s mjerom i trezvenošću zrelih ljudi, da se te vaše riječi ne odnose na horizont neke zabiti, nego svijeta... tad bi čak i Tetmajer postao dostojan hvale. Ali riječ je o tome da vam Chopin i Mickiewicz služe samo za to da naglasite svoju uskogrudnost – jer s naivnošću djeteta mašete pred nosom blazirane tuđine tim polonezima samo kako biste osnažili slabašan osjećaj vlastite vrijednosti i dali si na važnosti. Ponašate se kao neki bijednik koji se hvasta kako je njegova baka imala farmu i bila u Parizu. Ubogi ste rođaci svijeta koji pokušavaju imponirati sebi i drugima."

Ali ni to nije bilo najgore i najbolnije, ono što je izazvalo najveći osjećaj poniženja i mučnine. Najstrašnije je bilo to što su se život, moderan um žrtvovali u ime mrtvacu. Jer tu bi se akademiju moglo opisati kao uzajamno zatupljivanje Poljaka u ime Mickiewicza... i nitko od prisutnih nije bio toliko blesav kao to društvanje koje su predstavljali i koje je odisalo lošim, pretencioznim, lažnim frazama. Društvanje je, uostalom, bilo svjesno da je blesavo – blesavo jer je govorilo o stvarima kojima ni intelektualno ni emocionalno nije bilo doraslo – i otud to poštovanje, ta nadobudna poniznost pred frazama, to divljenje Umjetnosti, taj dogovoreni i naučeni jezik, taj izostanak čestitosti i iskrenosti. Ondje se recitalo. Ali društvanje su "resile" sputanost, usiljenost i neiskrenost i stoga što je u njemu sudjelovala Poljska, a Poljak se spram Poljske ne zna ponašati, ona ga obeshrabruje i čini usiljenim – sputava ga u toj mjeri da mu ništa ne polazi za rukom i da se posve stisne – a on Joj silno želi pomoći, silno Je želi uzvisiti. Pogledajte samo kako se Poljaci prema Bogu (u crkvi) ponašaju normalno i besprijeckorno – u odnosu prema Poljskoj gube se, to je nešto na što se još nisu priviknuli.

Prisjećam se čajanke u jednom argentinskom domu na kojoj je moj znanac, Poljak, počeo govoriti o Poljskoj – i opet su, dakako, na stolu završili Mickiewicz i Kościuszko zajedno s kraljem Sobjeskim i bitkom kod Beča.** Stranci su ljubazno slu-

* Kazimierz Przerwa Tetmajer (1865-1940), pjesnik i prozaist, slavu stekao djelima u kojima je veličao folklor Tatra.

** Tadeusz Kościuszko (1746-1817), revolucionar i vojskovođa, sudjelovao u Američkom ratu za nezavisnost, potom predvodio poljsku vojsku u ustanku protiv ruskih okupacijskih vlasti, do kraja života u izbjeglištvu, jedan od najvećih poljskih nacionalnih junaka; Ivan Sobjeski (1629-1696), poljski kralj, spasio Beč od turske opsade i time spriječio prodor Turaka u srednju Europu.

šali furiozno predavanje i doznali da su “Nietzsche i Dostojevski bili poljskog porijekla” te da “imamo dvije Nobelove nagrade za književnost”. Pomislio sam da bi, da je netko tako hvalio sebe ili svoju obitelj, to predstavljalo grubu netaktičnost. Pomislio sam da je to licitiranje s drugim narodima o genijima i herojima, o zaslugama i kulturnim postignućima upravo kontraproduktivno takvoj propagandnoj taktici – jer s našim napola francuskim Chopinom i ne posve autentičnim Kopernikom ne možemo izdržati talijansku, francusku, njemačku, englesku i rusku konkurenciju; stoga nas takvo gledište upravo osuđuje na podređenost. Stranci su ipak i dalje strpljivo slušali, kao što se sluša one koji, želeći se približiti aristokraciji, svako malo napominju kako im je prapradjed bio kaštelan u nekoj zabiti. A slušali su sa sve većom dosadom jer su prema svemu tome bili ravnodušni, a i sami su, kao mlada nacija, nasreću lišena genija, bili izvan svake konkurencije. Ali slušali su popustljivo, pa čak i blagonaklono, jer su se u posljednje vrijeme prilično dobro upoznali sa psihološkim profilom *del pobre polaco**; ovaj pak, uživljen u svoju ulogu, nije prestajao.

No moj je položaj kao poljskog književnika postajao sve drastičniji. Ne posvećujem se predstavljanju ničeg doli sebe, ali tu nam ulogu predstavnika nameće svijet ne obazirući se na naša htijenja i nisam ja kriv što sam za te Argentinca bio predstavnik suvremene poljske književnosti. Stoga sam mogao birati: ili ratificirati taj stil, stil ubogog rođaka, ili ga zatrti – ali to bi se zatiranje trebalo provesti nauštrb manje-više za nas pohvalnih i korisnih informacija koje su dane na znanje, i to bi nedvojbeno bilo na štetu naših, poljskih interesa. I nije to bilo ništa drugo do upravo nacionalna čast što mi nije dopustilo nikakvo kalkuliranje – jer sam nedvojbeno čovjek izoštrenog osjećaja za osobnu čast, a takav će pak čovjek, čak i da nije povezan s narodom posredstvom pukog domoljublja, uvijek paziti na čast naroda, makar i zbog toga što se ne može udaljiti od njega i što je u očima svijeta Poljak – zato svako ponižavanje naroda ponižava i njega osobno. Ti pak osjećaji, donekle iznuđeni i neovisni o nama, stoput su snažniji od bilo kakvih naučenih i otrcanih sentimentalnosti.

Kad nas obuzme takav osjećaj, snažniji od nas, djelujemo donekle naslijepo i takvi su trenuci važni za umjetnika jer se tad stvaraju temeljne osnove forme, određuje se stav prema gorućem pitanju. Što sam ono rekao? Bio sam svjestan da samo radikalna promjena tona može donijeti oslobođenje. Stoga sam se pobrinuo da se u mojem glasu osjeti omalovažavanje i počeo sam govoriti kao netko tko ne pridaje veće značenje dosadašnjim postignućima naroda čija je prošlost manje vrijedna od budućnosti – i za koji najviši zakon predstavlja zakon sadašnjosti, zakon maksimalne duhovne slobode u danom trenutku. Ističući strane elemente u krvi raznih chopina, mickiewicza, kopernika (da ne bi pomislili da nešto krijem, da me bilo što može lišiti slobode kretanja), rekao sam da ne trebaju preozbiljno shvaćati metafore da smo mi, Poljaci, njih “dali”; jer su se oni samo rodili među nama. Što gospođa Kowalska ima zajedničko sa Chopinom? Je li činjenica da je

* Šp. – sirotog Poljaka.

Chopin pisao balade makar i za trunku doprinijela ugledu gospodina Powalskog? Može li bitka kod Beča pripomoći makar i zericu slavi gospodina Ziębickog iz Radoma? Ne, nismo (rekao sam) izravni nasljednici ni prošle veličine ni malenosti – ni razuma ni gluposti – ni vrlina ni grijeha – svatko je ponaosob odgovoran, svatko za sebe.

Tad sam pak stekao dojam da nisam dovoljno duboko zagrabio i da bi (ako bi ono što govorim trebalo nešto polučiti) valjalo stvar pogledati iz šire perspektive. Priznavši stoga da se do izvjesne mjere u velikim postignućima naroda, u djelima njegovih tvoraca pojavljuju specifične vrline, svojstvene izvjesnoj zajednici, i one napetosti, energija, čari koje se rađaju u masi i predstavljaju njezin sukus – udario sam u samo načelo nacionalnog samoobožavanja. Rekao sam da kad bi uistinu zreo narod znao s mjerom suditi o vlastitim zaslugama, tad bi ih uistinu životan narod morao naučiti omalovažavati i neopozivo biti iznad svega što se ne odnosi na njegovu današnju zbilju i njegovo suvremeno oblikovanje...

“Destrukcija” ili “konstrukcija”? Dakako – te su riječi bile toliko subverzivne da su podrivale revno zdanje “propagande”, a čak su mogle sablazniti i strance. Ali kakav je to bio užitak: govoriti ne za nekog drugog, nego za sebe! Kad te svako slovo čini snažnijim, daje ti unutaraju snagu, oslobađa te tisuća plašljivih konstrukcija, kad govoriš ne kao rob dojma, nego kao slobodan čovjek!

*Et quasi cursores, vitae lampada tradunt.**

Ali tek sam na kraju svojeg nepomirljivog govora pronašao misao koja mi se činila – u ozračju ove smušene improvizacije – najpreciznijom. Naime da čovjeku ništa ne smije imponirati; ako nam dakle imponira naša veličina ili naša prošlost, to je dokaz da nam nisu u krvi.

Petak

Najzanimljiviji dio *Wiadomości* pisma su čitatelja.

“Uredniku *Wiadomości*: u posljednjem broju Zbyszewski je kao i obično nepromišljen, Mackiewiczu nedostaje perspektiva, ali je zato Naglerowa za prste oblizati – Feliks Z.”**

“Uredniku *Wiadomości*... Šteta što naši pisci tako malo rade na sebi, dobar su, ali ne dovoljno ulašten materijal, samo je Hemar pravi Europejac. Valja se latiti posla! Józef B.”***

“Uredniku *Wiadomości*... U prethodnom sam pismu napisao da je gospodin Roman bolji od Žeromskog, sada ću reći da je uopće najbolji, a tebe, gospodine Romane, neka vrag odnese za onaj zadnji podvig, to je pravi biser!!! Samo tako dalje! Poljubac djeci! Konstany F.”****

* Lat. – i kao trkači predaju zbilju života; izreka se pripisuje Lukreciju.

** Wacław Zbyszewski (1903-1985), novinar i publicist, nakon rata ostao u emigraciji; Józef Mackiewicz (1902-1985), prozaist, novinar, kontroverzna, samosvojna ličnost, nakon rata u emigraciji, u sukobu s većinom emigrantskih krugova; Herminia Naglerowa (1890-1957), spisateljica, nakon rata u emigraciji.

*** Marian Hemar (1901-1972), pjesnik, dramatičar, komediograf, nakon rata u emigraciji.

**** Stefan Żeromski (1864-1925), prozaist, uveo socijalne elemente u poljski modernizam, vodeći mislilac svojeg doba, silno utjecao na poslijeratnu poljsku književnost.

Kakav je to čestit kutak! Kutak u kojem i gospodin Wincenty može pokazati svoju jezičnu bravuroznost i gospodin Walery može iskazati svoju ljutnju, a gospođa Franciszka pohvaliti se svojim znanjem. Što je u tome loše? Ništa, zacijelo ništa. I tako se popularizira književnost, a usput prosvjetljujemo ljude.

A ipak, to zakulisno izivljavanje ljudi koji nisu stekli pravo figurirati na nekom drugom, manje čestitom mjestu... a meni je upravo ta čestitost mrska. Jer Književnost je dama strogih običaja i ne pristoji se štipkati je po mračnim zakucima. Osobina književnosti je kritičnost. Čak i ona književnost koja se dobrodušno smiješi čitatelju posljedica je kritičkog, čvrstog razvoja njezina stvaraoaca. I književnost mora težiti zaoštavanju duhovnog života, a ne takvoj zakulisnoj snošljivosti.

Taj detalj, u načelu beznačajan, ipak je karakterističan jer ističe navalu popustljivosti u područje koje bi trebalo biti nepropusno. Književnosti, koju neprestano omekšavaju razne čestite tetkice fabricirajući romane ili feljtone, opskrblijači drugorazrednom prozom i poezijom, beskičmenjaci obdareni lakoćom pisanja, književnosti prijeti opasnost da će postati meko kuhano jaje umjesto da bude – što i jest njezin poziv – tvrdo kuhano jaje.

Subota

Iz članka B. T.-a u *Wiadomości*: “Usudit ću se ipak izraziti sumnju da poljski optimizam – usprkos prividu – jednostavno proizlazi iz lijenosti mišljenja... Uvijek, ma koliko situacija postala teška, pribjegavamo tradiciji ‘bodrenja.’”

A usto, na istoj stranici, u članku gosp. W. Gr.-a: “Počeli smo zaboravljati na to da se veličina književnosti zasniva na njezinu samogospodstvu... Umjetnost nikome ne služi...”

Žega. Uslijed slabosti ne želim više čitati... Ipak, te fraze bude nemir. Mogao bih se potpisati ispod njih, njihov mi je sadržaj blizak. I upravo zato što su mi bliske svojim sadržajem, postaju mi uznemirujuće neprijateljske. Kad sadržaj potječe od nekog drugog, posljedica je drugih svjetova, drugog stilističkog, duhovnog zaleđa. Dovoljno je da pročitam jednu od daljnjih rečenica gosp. W. Gr.-a: “*Lakomisleni vjetropir*” prava je književnost... samodostatna stvarčica, kao što je samodostatna stvarčica zdrav čovjek na razdraganom suncu ili u prozračnoj sjeni...”

... A već ta kombinacija stvarčica–zdravlje, kad je usporedim s onim što mi je poznato o tom autoru i njegovim drugim djelima, odbija me od njega i čini da mi njegova izjava postane nesimpatična. Koliko mnogo ovisi o tome čija usta izgovaraju mišljenje koje je i naše, koje podupiremo. I mislim da je idejama u Poljskoj uvijek manjkalo ljudi... što znači da ljudi nisu bili u stanju zajamčiti idejama ne samo dovoljno snage nego i onu magnetsku privlačnost kojom raspolaže dobroano “razvedena” duša. U svemu je tome najčudnije da smo imali iznimnu količinu cijenjenih, pa čak i hvalevrijednih pisaca. A ipak osobnost jednog Žeromskog ili Prusa ili Norwida, tja, čak

* *Fircyk w zalotach*, popularna farsa komediografa Franciszeka Zabłockog (1752-1821).